

C. M. Schoemaker

Het zuidoosten van de provincie Utrecht

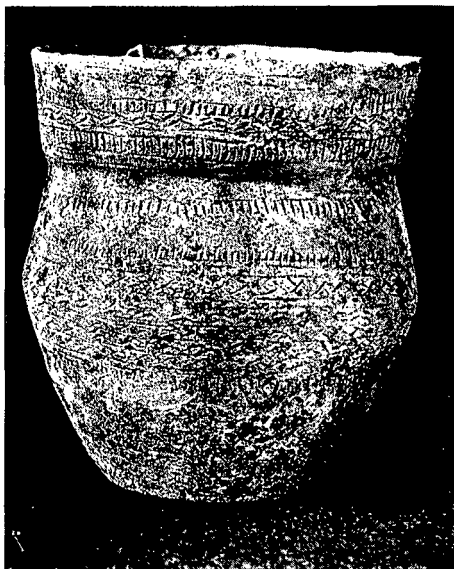
Landschappelijk beschouwd is het zuidoosten van de provincie Utrecht een interessant gebied. We zien de Rijn hier vanaf de heuvelrug bij Leersum en Amerongen voorgoed de deltavlakte instromen, de heuvels achter zich latend. Het zou echter een misverstand zijn te menen, dat de Rijndelta hier begint. Deze begint namelijk veel hogerop, achter Wesel. De dijk, die bij kasteel Amerongen - nog juister bij Hotel 'De Rode Leeuw' - begint, werd in eerste aanleg gebouwd door een broer van Graaf Floris IV omstreeks 1230, 'op sijns selfs kosten tot Schoenhoeven (Schoonhoven) toe'. Daar het gehele gebied van de Kromme Rijn naar believen door de Rijn kon worden overspoeld, mogen we niet alleen dit gebied, maar ook de aansluitende broeklanden van Leersum, Darthuizen, Doorn en Driebergen tot het deltagebied rekenen. Op oude landkaarten komt ook nog een oude Rijnarm voor, die vanaf 'Den Duine' (terp tegenover Maurik) langs de Natewisch (natte weide) door het (later) verveende gebied van Langbroek stroomde. In een weiland in Neerlangbroek is een scheepsanker aangetroffen van oude makelij.

De Utrechtse Heuvelrug

De veelverbreide mening, dat het landijs van de derde ijstijd (het Rissglaciaal ca. 200.000-120.000 jaar geleden) deze gehele stuwwal als eindmorene heeft opgebouwd, is niet juist. De miljoenen tonnen ijs hebben het reeds aanwezige rivierdiluvium danig in elkaar geschoven en tot op sommige heuveltoppen met een laag noordelijk puin van 1 à 1½ meter bedekt. Minstens 95 % is dus puin van de Rijn- en Maasdelta. Dat het zand en grind een hoogte konden bereiken van ongeveer 69 m, komt doordat de bodem van dit gebied in de loop van de honderdduizenden jaren verticale tectonische bewegingen heeft doorgemaakt. Ook de Veluwe is meer dan eens tot onder de zeespiegel gedaald en daarna weer opgeheven. Even ten noorden van de Engelberg (bij Leersum), hoogte 30 m, vond ik op 60 cm diepte een zogenaamde vuursteentak of -pijp van 40 x 70 cm, zuiver zuidelijk gesteente zoals dit ook in Zuid-Limburg voorkomt. In de Darthuizer pas oftewel 'Het Gat van de Berg' zitten volgens de pompslagers op 4 m diepte dikke lagen rivierklei.

Bewoning in de oudheid

De vondst van een paar klokbekers vlakbij het westelijk hek van Zuylenstein, evenals van urnen van het zogenaamde Hilversum- of Drakensteintype, getuigen van een bewoning van ongeveer 1500 v. C. De meeste van deze urnen werden gevonden in de Leusderheide; 32 stuks hiervan worden in het Museum Flehite te Amersfoort bewaard. Op precies dezelfde plaats vond ik putten met veel scherven uit de Frankische tijd. In de akkers ernaast moet een grafveld zijn geweest, getuige de vele afgeploegde urnranden,

Klokbeker

*Foto Rijksdienst voor het
Oudheidkundig Bodemonderzoek*

die bij het ploegen boven kwamen. Een Frankische urn uit de eerste eeuw werd aangetroffen ongeveer 200 meter ten westen van de Leersumse kerk, vlakbij de zuidkant van de straatweg. Daartegenover ligt het Frankische urnenveld van veel later (5de-7de eeuw). Ook in Amerongen zijn enige vondsten gedaan. De 'Dooiweg' aan de westzijde van het dorp voert in de richting van Zuylenstein en men mag het grafveld gelegen bij de oude Heerweg, die langs Waayenstein en Zuylenstein en voorts langs de oude Leersumse boerderijen liep, misschien wel als het Amerongense grafveld beschouwen.

In Doorn, Maarn, Elst en Rhenen zijn ook de nodige vondsten gedaan die wijzen op zeer oude bewoning. Men moet zich de woningen van ons voorgelacht, zelfs van lang voor onze jaartelling, niet al te klein voorstellen. De zogenaamde Bandkeramici van Zuid-Limburg hadden al woningen van 28 x 7 m (4500 jaar v. C.). Op het Essenbos in Maurik werd een Bataafse hoeve blootgelegd met een hoofdgebouw van 13 x 9 m, met bijgebouwen als wagenloodsen en stallen. Vergeet dus de bijenkorfachtige stulpjes maar van de schoolplaat met de Romeinse vesting erop! Op verschillende plaatsen werden vroegere stookplaatsen gevonden, o.a. iets ten noorden van de tegenwoordige straatweg, op ongeveer 80 cm diepte.

Er is waarschijnlijk heel wat zand van de heuvels naar beneden gekomen. Het kan ook zijn dat men zich een weinig in de grond ingroef voor de warmte. Dit laatste werd namelijk door de Romeinen gemeld van verschillende volkeren. Ook in het Openluchtmuseum van Arnhem vindt u zaken die hierop betrekking hebben. Volgens onderzoeken van prof. C. Edelman te Wageningen is de Veluwe ca. 2000 v. C. door de schapenhoudende boeren van zijn bossen beroofd en daarna van zijn hoogveenbedekking, dat geriefhout, brandstof, plaggen en strooisel leverde. Het gevolg hiervan waren de zandverstuivingen. Als bewijs wordt aangevoerd dat de grafheuvels van vóór 2000 jaar v. C. op bosgrond liggen, die van later allengs meer op heidegrond. Dit is geconstateerd door nauwkeurig pollen-analytisch onderzoek. Van de Stichtse heuvels mag men hetzelfde veronderstellen.

Begroeiing

Op sommige plaatsen is nog enig eikenhout te vinden, dat als een restant van de oorspronkelijke bebossing kan worden beschouwd. Voorbeelden hiervan zijn de Darthuizer Berg en de Hoogstraat. Daar de heuvelrug bij Elst zeer breed is, heeft men daar tot in de late middeleeuwen hout gehaald. Vanzelfsprekend moest men wel toestemming hebben van de bisschop of andere autoriteiten. Bij het vliegveld van Soesterberg vinden we deze eikenbegroeiing nog zeer duidelijk vertegenwoordigd.

Lager gelegen vindt men heide en daarna dikwijls stuifzanden, die tot kleine heuveltjes opgewaaid zijn. Ten gevolge van de overwegend zuidwestelijke winden liggen deze meestal aan de noordzijde van de stuifzanden. Dan volgen de nog vrij droge, onvruchtbare gebieden met akkers, die men vaak braak liet liggen (het zg. drieslag- of wilde veldgrasstelsel), die dan na bebouwing weer snel begroeiden met smele, jonge heidestruikjes, vogelpootje, hazepootje, akkerviooltje en vele andere plantensoorten. Sommige echte akkerkruiden zoals de viooltjes verloren spoedig de strijd tegen het gras evenals de korenbloemen en de klaprozen. Dit alles vonden wij als kinderen in de eerste decennia van deze eeuw nog volop. Het wemelde op de heide ook van prachtige heideblauwtjes en rode vuurvindertjes, lichte en donkergrijze sprinkhanen en oliekevers, slanke zwarte kevers met vleugels die veel korter zijn dan hun achterlijf en die bij aanraking oliedruppeltjes uit hun kniegewrichten afscheiden. Op de hete zandpaden de groene zandloopkevers (lichtgroen met witte stippen, *Cicindela campestris* L. genaamd), die zeer snel konden opvliegen.

De dennebossen waren niet erg rijk aan ondergroei. Thans, nu de dennen hoger zijn, groeien er paddestoelen, bladmos en korstmossen, waarvan rendiermos meestal op droog stuifzand. Op vochtige open plaatsen, die er helaas te weinig zijn, groeien lever-

Waterviolier

Foto D. L. Booy

Cichorei

Foto D. L. Booy

mossen en groengrijs kussentjesmos. Die vochtige plaatsen liggen in het noorden bij het Leersumse Veld, langs de Gooier wetering, in Darthuizen en Poeierwijk. Daar is een poel, waar de schapen van de Darthuizer boeren hun dorst lesten als ze van de heide op de berg kwamen.

Rondom kasteel Broekhuizen was de bodem veel vochtiger; er groeiden veel varens, waaronder dubbelloof, mannetjesvaren, adelaarsvaren en een enkele koningsvaren. Ook vonden we er zenegroen en Rivinus'viooltje. Iets naar het westen aan de Oude Heerweg vindt men eveneens veel varens en rankende helmbloem. Men zit hier op de grens van de broeklanden, die een veel rijkere vegetatie gehad moeten hebben, vooral ook met orchideeën. Nu is dat broekland bijna geheel weiland met alle typische weidebloemen.

Het Leersumse Veld was bekend om zijn 'vliegenvangers' oftewel zonnedauw. Ook vonden we er vleugeltjesbloem en moeraskartelblad. In Amerongen vonden we op de dijk cichorei met zijn prachtige blauwe bloemen. De flora heeft daar nog een typisch fluvia-tiele inslag.

In het eikehakhout tussen Amerongen en Elst groeien veel lelietjes-van-dalen en salomonszegel. Aan de Kollandselaan tussen de Rijndijk en de Amerongse wetering bloeien elke lente honderdduizenden bosanemoontjes. Bij Remmerden vonden wij langs de straatweg de tripmadam, een sedumsoort, in de sloten op Zuylenstein een rijke bloei van water-violier en waterranonkel. Men vindt hier ook het glidkruid.

Al met al een heerlijke landstreek waarvan nog veel meer is te vertellen.

Adres van de schrijver: Barmhulststraat 9, Amerongen

J. Daams

De paddestoelenflora in 'Gewest Centrum'

'Schrijf eens iets over de paddestoelen, die je kunt vinden in ons gewest'. Zo luidde het verzoek, waaraan ik na heel lange aarzeling dan nu voldoe. Wat moet ik de lezers bieden over een gewest met zoveel landschappelijke variatie, bovendien zo rijk aan allerlei 'verstoorde milieus' dat men vrijwel de gehele bekende fungiflora kan tegenkomen? En dit betekent enige duizenden soorten, grote zowel als kleine. Het is een vrijwel onmogelijke opgave, vooral omdat er slechts enkele pagina's ter beschikking zijn die ik beslist niet wil doorspekken met honderden namen.

Dat ik toch een poging waag is toe te schrijven aan enkele fascinerende aspecten die mogelijk voor vele lezers de moeite waard zijn.

Binnen de K.N.N.V. is het zoeken en bekijken van paddestoelen veelal een seizoensbedrijf, waarbij in het najaar enkele excursies worden gemaakt naar terreinen waarvan bekend is dat er veel paddestoelen voorkomen. En dit zijn dan meestal de bossen op de zandgronden, gemengde loofbossen en vooral ook coniferenaanplantingen, omdat hier de zekerheid bestaat dat er altijd wel iets te vinden is. Daar vinden we talrijke soorten, gebonden aan een bepaald milieu, b.v. *Larix*boleten, gebonden aan de *larix*, of een aardig ascomyceetje als *Ciboria Batschiana*, gebonden aan een zwarte gestromatiseerde eikel. Dit soort gebondenheden biedt in vele gevallen aanleiding om iets beter te letten op de zwammenwereld. De grote moeilijkheid blijft altijd de naamsbepaling waarbij in het begin de paddestoelengids van Morton Lange een goede Nederlandse leidraad kan zijn. Ook kan altijd de steun verkregen worden van de in de Mycologische Vereniging georganiseerde amateur- en beroepsmycologen, die binnen de K.N.N.V. samenwerken in de vorm van werkgroepen. Deze groepen houden zich ook buiten het echte paddestoelenseizoen met dit onderwerp bezig, een vorm van samenwerking die bijzonder vruchtbaar kan